

Gerard Unger

Hollandsk bogkunst gennem ti år

Alle afbildninger i denne artikel er reproduceret i det samme størrelsesforhold.

Det er ofte blevet sagt, at det farveglade, utøjlede og personlige fænomen, vi kender som »Dutch Design«, er en slags arvtager til og en reaktion på »Swiss Design«. Tegnester som Hard Werken fra Rotterdam, Studio Dumbar i Haag og en række individuelle formgivere er blevet udpeget som retningsens drivende kræfter.

Siden dengang i halvfjerdserne og de tidlige firser er den grafiske højtryksfront drevet vestover fra det nordvestlige hjørne af det europæiske kontinent først til London og senere til Californien. Er hollandsk bogdesign blevet påvirket af denne udvikling? Hvad skete der med bogkunsten, da Holland holdt op med at være centrum for den grafiske udvikling? Og hvordan ser hollandsk bogdesign ud i dag?

Sætter man tyve hollandske formgivere i stævne, er ét sikkert, nemlig at man bliver stillet over for tyve forskellige synspunkter. Dutch Design har i virkeligheden aldrig været noget skarptskåret fænomen, og i de sidste tyve år har individualismen været mere værdsat end frivilligt påtagne stilmæssige begrænsninger. I Holland spiller teoretisk skoling praktisk taget ingen rolle i uddannelsen af kommende formgivere. Designere, og særligt bogtilrettelæggere, samler sig først og fremmest om det praktiske og om at finde løsninger, der er enestående for den enkelte designopgave og vidner om tilrettelæggerens eget grafiske udtryk, samtidig med at det opfylder gruppens behov og holder sig inden for konventionens rammer. Seksten millioner hollændere må finde sig til rette med hinanden i et lille, vådt og nu multikulturelt land uden synderlige sociale forskelle. I bund og grund har alle gennem generationer haft hjemme i middelklassen, og at stræbe efter sit eget individuelle råderum er en måde at gøre sig fri på. Men samarbejde må der til, for uden enighed ville livet være svært i vort tætpakkede floddelta. Derfor er det skik og brug at si små som store problemstillinger gennem et fintmasket net af møder, komiteer og råd, hvor timer går med drøftelser. Igen en praktisk erkendelse af, hvordan landet nu en gang ligger.

Nok spiller teori ikke samme centrale rolle i hollandsk som i tysk formgivning, men helt uden hang til eftertanke er vi ikke. Energien retter sig blot mod at få solid forståelse for opgavens særlige krav, før det er tid at gå i gang med designarbejdet. Når det drejer sig

GERARD UNGER er typografisk tilrettelægger og skriftdesigner (har bl.a.

tegnet skrifterne Swift og Gulliver). Han bor i Bussum, Holland, og underviser på

Rietveld-akademiet i typografi og skrifttegnning.

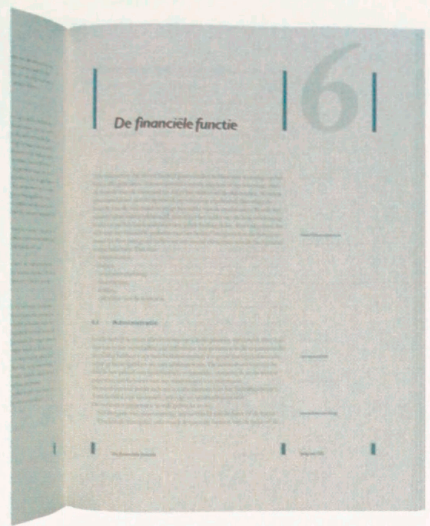
om bøger, samles kræfterne om bøgernes indhold og formål. Inden for dette spændingsfelt slippes energierne løs, så opgaven får et fysisk udtryk, der rækker ud over det rent formålstjenlige og funktionelle. Det tegner også hollandsk formgivning, at der sjældent arbejdes alene med det formål at skabe noget smukt. Hollændere er temmelig moralske og føler sig en anelse skyldige, når de på påfuglemanér spreder halefjerene. Design skal have et formål og skal helst også indebære en eller anden form for forbedring. Hollandsk design er ofte problemløsende. Gammelkendte problemer kan få løsninger, der er let usædvanlige og ofte med en ironisk snert, gennem anvendelsen af nye materialer eller af materialer, der er beregnet til et andet formål.

Uddeling af priser til årets bedst udformede bøger (i reglen 40-60, men noget fast antal findes ikke) er en etableret institution i Holland, som ikke kun skal højne standarden for god formgivning eller for den sags skyld stimulere salget af bøger. Prisuddelingen skal også pejle udviklingen inden for formgivning. Bedømmelserne startede i 1925, men fra 1971 til 1985 fandt der ingen prisuddelinger sted. I slutningen af tresserne blev det betragtet som upassende at uddele eller modtage laurbær af nogen art, så man derved kom til at fremstille sig selv som hævet over andre. Dette har altid været et fremtrædende træk ved hollænderne, men på den tid blev det så stærkt, at bogbedømmelserne blev udsat og alle præmier sat på hyl- den. Hollænderne er ofte kritiske over for hinanden og rakker ned på alting, og det var derfor uundgåeligt, at en yngre generation skulle begynde at kritisere beslutningen om ikke at uddele belønninger og genindføre udvælgelsen af de bedst designede bøger. Men i 1986, da bedømmelsen blev genoptaget, var hollandsk formgivnings velmagtsdage imidlertid allerede forbi, afløst af den næste store åbenbaring, en ung mand fra London ved navn Neville Brody. Historien bag årets bedst tilrettelagte bøger er altså ikke helt den samme som historien bag hollandsk formgivning, men dækker kun det sidste tiår og tegner billedet af hollandsk design i en moden alder.

Bag præmieringen af årets bøger står fonden Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) under ledelse af Henk Kraima. Fondens arbejde var indtil for nylig finansieret af Kulturministeriet, og med ministeriets beslutning om at trække støtten tilbage har man måttet søge midler andetsteds. En stor forlagsgruppe, Weekbladpers Groep, er til alt held trådt til for en periode af tre år.

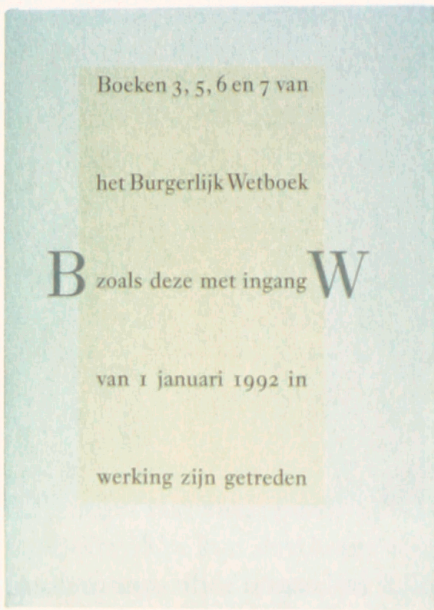
Ministeriet er ganske vist hørt op med at yde støtte direkte, men fra offentlig side giver man stadig midler til monografier om arkitekter og andre større udgivelser med kulturelt sigte. Kulturmini-

*Bedrijfskunde
in de apotheek*
(Virksomhedsdrift
for apotekere)
Design John de
Groot 1988.

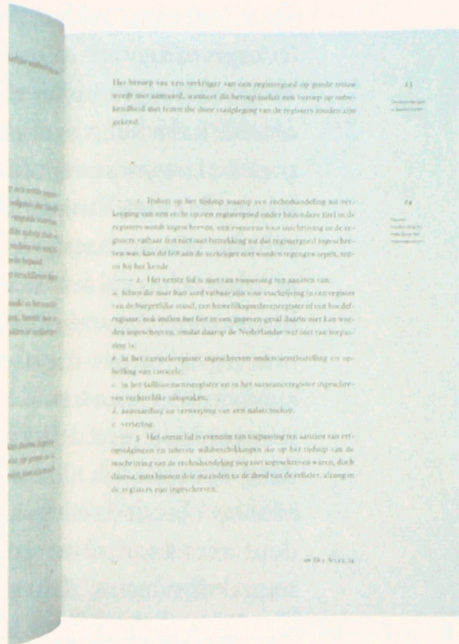
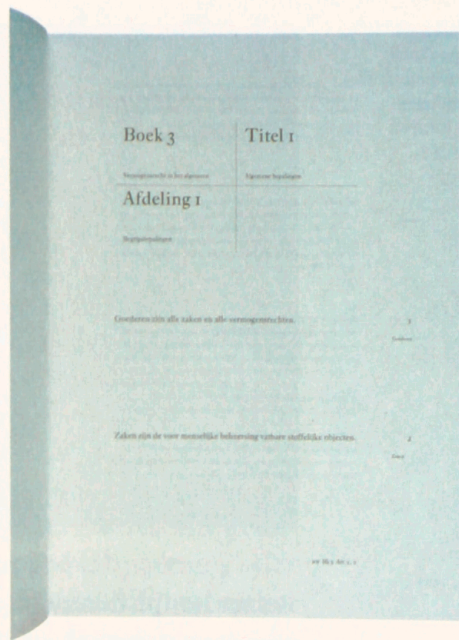

steriet har på den måde længe spillet en central rolle som mæcen, og selv om det måske er at strække sig for vidt at hævde, at hollandsk bogkunst næppe havde nået sit nuværende niveau uden offentlig støtte, så har støtten dog gjort meget for at stimulere til god formgivning.

De udvalgte bøger er ikke blot støttede publikationer. Hvert år er over halvdelen egentlige kommercielle produktioner. Visse kategorier af bøger ses sjældent i den årlige række af tildelinger og efterfølgende udstillinger, for eksempel børnebøger, som bedømmes separat. Disse bøger skiller sig i nogen grad ud fra den brede strøm af tilrettelæggelser inden for hollandsk bogkunst. De fleste viser ligefremme typografiske løsninger med vægt på klarhed. Illustrationerne er for det meste rent realistiske og følger teksten temmelig slavisk. Men det hænder en sjælden gang, at en børnebog er eksperimenterende og udtrykker et anderledes og kritisk syn på formgivning. De sjældne eksempler, der går uden for den slagne vej, dukker ofte op blandt årets præmierede bøger. En anden kategori, der sjældent repræsenteres, er bøger om dagligdags emner som kemi og regnskabsvæsen. Kun undtagelsesvist ofres der omhu og opmærksomhed på den slags bøger. Skolebøger er til gengæld ofte overdesignede og er kommet til at ligne magasiner om popmusik i et forsøg på at komme et ungt publikum i møde. Derfor vælges de som regel fra. Kroketter serveret med mayonnaise, ketchup, pickles, stærk indonesisk sauce eller sennep er en yndet spise i Holland. Skolebøgerne kan minde om denne fede, dybstegete ret med alt tilbehøret skønsomt mikset. Skønlitterære værker, derimod, er konservativt tilrettelagt, her er alt undtagen teksten strøget, og de

Monumentaljura:
Burgerlijk Wetboek
(Civilret) formgivet
af Walter Nikkels.

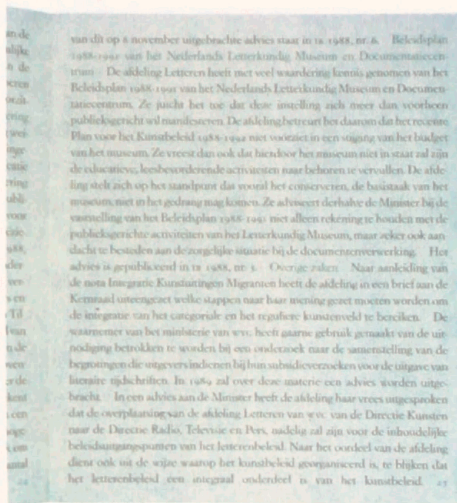
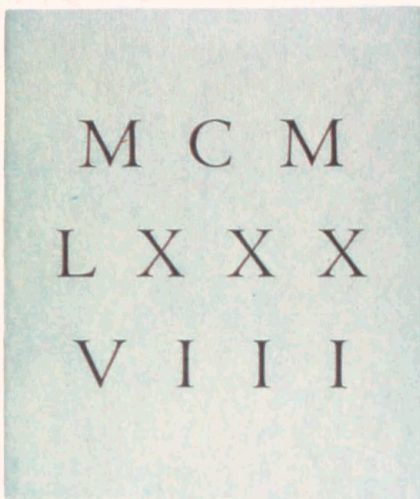
produceres alt for ofte på et beskedent budget. Formgivningene er med andre ord meget for forlagskalkulerne, og skønlitteratur udgør af samme grund kun en lille del af de udvalgte bøger. Fotografiske bøger er til gengæld hyppige gæster, og en broget flok fagbøger tegner sig for over halvdelen af udtagelserne, mens kataloger er godt

repræsenteret og de bibliofile udgivelser et mindretal. Blandt de udvalgte fagbøger findes mange særudgaver, eksempelvis bind 3, 5, 6 og 7 af den hollandske civilret, der i anledning af en lovrevision blev trykt i stort format og formgivet af Walter Nikkels, som for dette smukke og monumentale arbejde med sober og gennemtænkt typografi kom med blandt prismodtagerne i 1992. I 1994 udkom *Politiewet*, vidunderligt designet af Joost Roozkrans fra Studio Dumbar, som to siamesiske tvillinger, hvor bogens ene halvpart er den nugældende lov om politiet og den anden en reproduktion af manuskriptet til første udgave af samme lov. Samme bagperm deles af lovens nuværende og første udgave, så de to halvdele optræder som et ubrydeligt hele. Sidste år bemærkede en tysk kollega, at et land, der vier designet af sine love en sådan opmærksomhed, må have en stærk designtradition.

Efter min mening har han ret, skønt mange vil beklage, at de hollandske kyster ikke længere udgør den globale designudviklings frontlinie. Den befinder sig i øjeblikket i Californien. Selv beklager jeg på ingen måde ændringen, der blot stiller formgiveren mere frit og åbner for et bredere perspektiv uden at låse sig fast i øjeblikkets mest eksperimentelle fænomener. Netop fordi det forløbne tiårs pristildelinger blev genoptaget på et tidspunkt, da højtrykket allerede var drevet vestover, væk fra Holland, kunne man forvente en vis tilbagegang, men i mine øjne er den aldrig indtruffet. Kvalitetsniveauet har over de sidste ti år været bemærkelsesværdigt ens. Der er ikke skruet ned for eksperimenterne, og udvalget viser en rigdom af ideer, som i *De Zingende Zaag* (Den syngende sav), en samling lyrik formgivet af Thomas Widdershoven, der blev udvalgt i 1992. Personligt synes jeg, at det er en flot præstation af mine kolleger at holde bogdesign på samme høje og stadig overraskende grafiske niveau gennem mere end ti år.

Et eksperiment:
De Zingende Zaag
(Den syngende sav),
en samling lyrik
formgivet af
Thomas Widders-
hoven og blandt
årets udtagelser
for 1992.

Blandt formgiverne går en håndfuld navne igen år for år, eksempelvis Harry Sierman, som allerede optrådte før den fjorten år lange pause; Reynoud Houman, tilrettelægger af en række bøger om arkitektur, eller Irma Boom, der har en kraftfuld stil bygget over klassiske typografiske ingredienser og stærke farver anvendt utraditionelt. Karel Martens, Wigger Bierma, Rick Vermeulen, Piet Gerards, Tessa van der Waals og mange andre er også hyppige gæster i de årlige lister. Og nye kommer hele tiden til, for eksempel Véro Crickx, som med sit eksamensprojekt i form af en kagebog modtog en pris i 1994, eller Pieter Boksmas og Erik Lindners året efter med deres raffinerede tilrettelæggelse af *Steden van water, liedjes van licht* (Byer af vand, sange af lys), hvis sider folder sig ud til plakatstørrelse. Selv om den vakte diskussion på grund af sin wire-o-indbinding og sin skrøbelighed og uhåndterlighed, så kom bogen med lethed med blandt de udvalgte, fordi den tålmodige folden ud og folden sammen kræver omhu og vækker til eftertanke.

Det ser ud til at være uundgåeligt, at der hvert år opstår diskussioner om, hvad der skal til, for at en bog er en bog. Billigbøger har ikke udgjort konfliktstof længe, og heller ikke en trækasse af størrelse som en cigaræske vækker debat. Men kataloget fra 1989 noterer sig dog, at årsrapporten fra Raad voor de Kunst tilrettelagt af Irma Boom og Hans Meiboom gav gnister. Årsrapporten var knap større end en brochure, og dens sider var pakket med linier så lange, at de rakte helt ud til kanten af det meget brede format efter det princip, at hver side rummede en afsluttet tekst, hvis længde afgjorde skrif-

En kontroversiel tilrettelægning: Årsrapport fra Raad voor de Kunst 1989 tilrettelagt af Irma Boom og Hans Meiboom.

tens grad, der svingede fra ganske gavmild til uhyre lille. Rapporten blev anset for at ligne en bog tilstrækkeligt meget til at blive valgt ud. Hollandske dommerkomiteer er tydeligvis meget generøse.

En vigtig del af den årlige øvelse er tilrettelæggelsen af kataloget, et arbejde, der skiftevis overlades til en ung og en erfaren formgiver, der søger at skabe virkelig originalt designarbejde, der viser flertallet af de præmierede arbejder baghjul. Særlig berømt er kataloget fra 1989, skabt af Irma Boom som en elegant præsentation, øjet raskt løber igennem. Bladrer man den ene vej, kan man kun se farve-reproduktioner af de udvalgte bøgers omslag; fra den anden side præsenteres man for bogopslag gengivet i sort og hvidt. En ekstremt tiltalende genstand. Kataloget fra 1995 skabte Véro Crickx af en stak sider limet mellem to stykker karton i overstørrelse. På kartonets inderside langs kanten er årets præmierede arbejder reproduceret i meget lille målestok, og i randen af katalogets sider henviser et snildt system til disse små illustrationer. Når kataloget slås op,

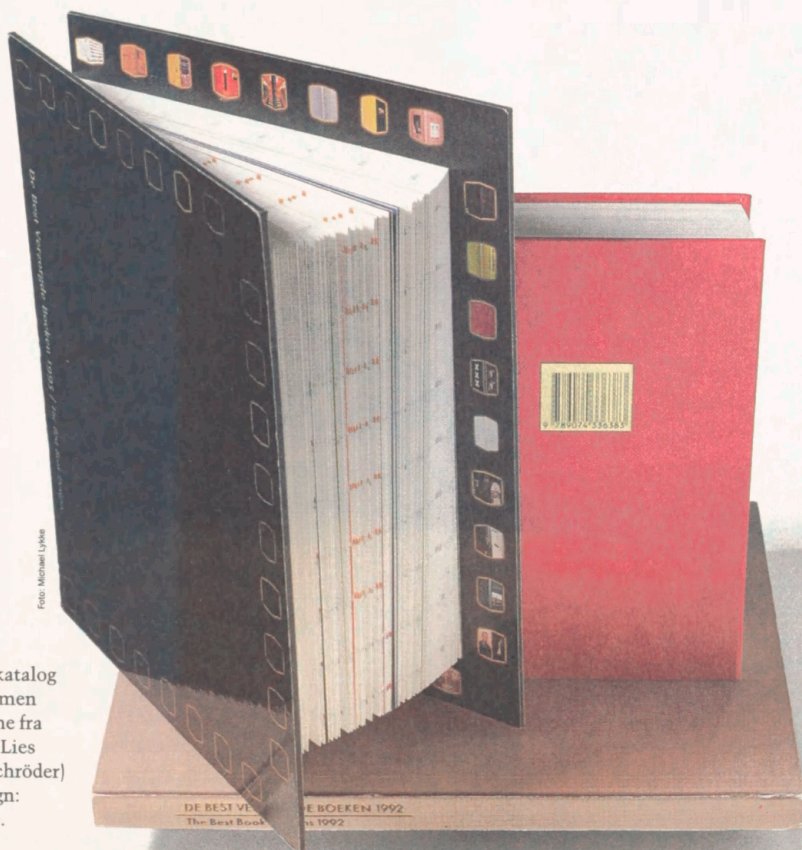

Foto: Michael Lythe

Véro Crickx katalog fra 1995, sammen med udgaverne fra 1992 (design: Lies Ros og Rob Schröder) og 1996 (design: Karen Polder).

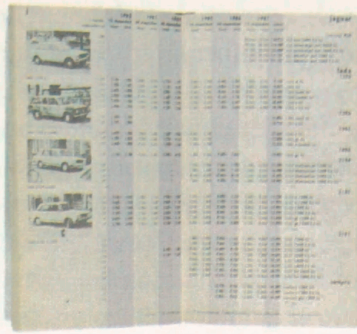
præsenteres man på hvert opslag for en detaljeret beskrivelse af en bestemt bog, men hele tiden omgivet af alle årets arbejder.

De fleste præmierede bøger er produceret overordentlig godt. Papiret er godt, illustrationerne for det meste smukt reproduceret, teksterne korrekt typograferet og trykket upåklageligt. Kun indbindingen støder på kritik, især for de større bøgers vedkommende. Det er dog ikke kun et hollandsk fænomen, for anerkendte forlæggere i vore nabolande fremstiller også bøger med bind, der ikke kan bære sidernes vægt på hylden. Nogen undskyldning for sløseriet

Kunst på kontoret, 1988:
En oversigt over kunst-
værker udstillet i post-
væsenets kontorer, tilret-
telagt af R. D. E. Oxenaar
og Paul Christian van
der Groen.

Brugte biler!
En bog i lommeformat
med oversigter over
brugtvognspriser,
elegant tilrettelagt
af Chris Vermaas.

bør dette naturligvis ikke være, men omvendt er det en fornøjelse at opleve produktioner med usædvanlige og smukt forarbejdede bind. Tag nu blot kataloget for året 1995 eller *Dossier 94* udtaget samme år. Her er der tale om en årsrapport i form som et chartek med faneblade og elastikker til at holde omslaget sammen.

Lysten til at eksperimentere afslører sig dog ikke kun i indbindingen, men også gennem valget af nye papirtyper, og den risiko formgiverne med vilje løber ved i deres tilrettelægning at udnytte, at foregående og efterfølgende sider skimtes igennem opslaget. Her fortjener trykkeres og bogbinderes indsats at blive nævnt. I reglen er samarbejdet mellem formgiveren og centrale personer i produktionsleddet forløbet godt, således at eksperimentet munder ud i succes.

Hollandsk bogkunst gennem de sidste ti år danner ikke et historisk hele med begyndelse og slutning, blomstring og nedgang. Bogdesign er gennem hele perioden blevet praktiseret med professionalisme, med glæde og med fantasi. Katalogerne har gennem hele tiåret kunnet fremvise klassiske arbejder af erfarne formgivere som Jacques Janssens publikationer for Atheneum-Polak & Van Genep, sideløbende med eksperimentelle formudtryk skabt af unge designere. Der er et frodigt udvalg af arbejder mellem disse yderpoler, blandt andet det hollandske postvæsenets specialudgivelse fra 1988 med en oversigt over kunstværker ophængt i postvæsenets kontorer tilrettelagt af R.D.E. Oxenaar (tidligere leder af postvæsenets designafdeling) og Paul Christian van der Groen. Af en hollandsk bog at være er den rigt udstyret og kombinerer forskellige layouts på lige så mange forskellige papirer. Forsiden er med fuldt overlæg falset og skåret forkert. Et andet smukt eksempel er en bog i lommeformat med oversigter over brugtvognspriser, ligeledes præmieret i 1988 og elegant tilrettelagt af Chris Vermaas.

Hvis dommernes valg gennem de forløbne ti år afspejler hollændernes eget bud på hollandsk formgivning, er der tydeligvis ingen, der hungrer efter et nyt, stærkt og dominerende grafisk formsprog. Dommernes votering afspejler et helt igennem positivt syn på bredden inden for hollandsk formgivning, såvel klassisk som mere eksperimenterende og overraskende. Det er min personlige opfattelse, at kvaliteten af formgivning i dag ikke er spor lavere end niveauet fra 1971 til 1985. Fem forfattere har under titlen *De tabte år* givet deres syn på bogens form gennem denne periode og har på foranledning af CPNB selv udpeget deres foretrukne arbejder. Hvis man ved sammenligning af disse nomineringer og det forløbne tiårs præmierede arbejder i det hele taget tør udlede noget, taler den høje professionalisme sit tydelige sprog også blandt gruppen af yngre tilrettelæggere. Opfindsomheden og forskelligheden er blevet institutionaliseret. Med disse kvaliteter vil bogen som grafisk udfordring også trives fremover.